
Uvodna bilješka

Cjelovito poimanje i kritičko vrednovanje složenoga i dramatičnog povijesnog procesa tzv. postsocijalističke (ili postkomunističke) tranzicije iznimno je zahtjevna spoznajna kušnja društvenih znanosti općenito, političkih znanosti posebice. Kada je o politologiji riječ, ponajprije nas suočava s teorijskom i istraživačkom zadaćom razvijanja i preciziranja pojmovlja političke analize, napose smisla i analitičke funkcije ključnog pojmovnog para građansko društvo/država (politička). Barem je toliko valjda jasno iole teorijski obrazovanom politologu: ta tranzicija nije samo povijesni prijelaz iz ne-demokratskoga u demokratski sustav vladavine, iz statičnoga gospodarstva u dinamičnu tržišnu privredu; dakle nije samo politička i ekonomska normalizacija. Postsocijalistička tranzicija znatno je složeniji i tegobniji proces koji podrazumijeva još nekoliko raznorodnih i teško uskladivih “prijelaza”: osim prema demokraciji i tržišnoj privredi, na djelu su i procesi izgradnje države i procesi konstitucije “građanskog društva” (štoviše, “civilnog društva”).

Da su pojmovi “država” i “građansko društvo” epistemologijske potpore za razumijevanje političke i društvene logike takve višedimenzionalne tranzicije, uzorno je, primjerice, pokazao politolog Pavle Jovanović u važnoj knjizi *Tranzicionizam – Refleksije o postkomunističkoj tranziciji* (2006). On najprije s pravom upozorava: “Izgradnja države (-nacije) odnosno (građanskog) društva, razlikuje se od razvitka demokratije, odnosno tržišne privrede”, da bi zatim poantirao kako je riječ o tome da su “društvo i država, kako ih danas obično shvaćamo, korelati modernog razvitka, koji zasnivaju/stvaraju jedno drugo” (str. 121). Stoga uvjerljivo zaključuje: “Postkomunistička tranzicija je prije svega jedno novo artikulisanje države i društva, i njihovih međusobnih odnosa” (str. 103).

U konkretnoj političkoj analizi tzv. tranzicije pojmovi “država” i “društvo” pojavljuju se dakle kao nužni, jer su spoznajni ključ za razumijevanje bitnih tokova tranzicijskih procesa. Pri čemu se sam taj povijesni proces *a priori* čini gotovo nestvarivim jer se razvojno djelovanje države kao uvjet mogućnosti uspostavljanja građanskog društva treba provoditi u naslijeđenom povijesnom kontekstu, sa slabom “državom” i još slabijim “društvom” (Jovanović, 2006: 101-140).

Ako su konstitucija države i konstitucija građanskog društva samo dva lica istoga složenog tranzicijskog procesa, tada se nameće pitanje o pojmovno primjerenijem određenju prethodnog *ancien régime*a koji se, prema pretpostavci, ne samo u navedenim analizama, smatra “komunističkim”. No kako god ga označavali, i on je, ne samo u samorazumijevanju, bio tranzicijski u smislu osnovne programske intencije tendencijskog navodno “ultramodernizacijskog” ukidanja/prevladavanja i države i građanskog društva i uspostavljanja socijalne republike slobodnih udruženih proizvođača.

Projekt je završio krahom. Njegovi demokratski deficiti i privredna neracionalnost nisu bili kontingentni i prolazni, proistjecali su iz nauma da se viši oblik zbiljske demokracije i privredne racionalnosti ozbilji potiskivanjem i prevladavanjem logike modernoga čovjekova opstojanja u socijalnoj zajednici. Takav se naum nastojao ostvariti u tipu režima koji je počivao na ideologijskom svodenju države na instrument gole sile (“samo naročita batina za ugnjetavanje” – Lenjin), a građanskog društva na logiku eksploatacije i otuđenja. U tom misaonom obzoru, koji se mogao pozivati na stanovite poglede Karla Marxa u njegovim političkim spisima (vidi Lenjinovu *Državu i revoluciju*, 1917), bila je posve zagubljena temeljna spoznaja klasičnoga modernog političkoga mišljenja i političkog prava (Bodin, Hobbes, Hegel) kako je država (suverena) epohalan politički novum, jer je prva organizacija političke vlasti u povijesti koja samoograničuje svoju moć da bi osigurala osobnu sigurnost i nezavisnost državljana kao pravnih subjekata. Programatsko zalaganje za tzv. “odumiranje države” eda bi se društvo emancipiralo od te fatalne heteronomne i represivne instance, štoviše, projekt “društvenog samoupravljanja”, previđao je sukstitutivnu svezu države (suverene) i društva (građanskog) kao dviju strana zbiljskog procesa emancipacije individue u moderni. Logika države (suverene) i društva (građanskoga) nije ili-ili logika međusobnog isključivanja, nego i-i logika pune komplementarnosti: država (suverena) i društvo (građansko) moderne su tvorbe svrhom čijeg je postojanja pravno, ekonomsko i političko subjektiviranje individua.

Hrvatski (dakle i jugoslavenski) “stari režim” temeljio se na ideologijskoj ambiciji da pronađe epohalno nove oblike čovjekova subjektiviranja, s onu stranu države i građanskog društva. Ako se ne vodi računa o toj temeljnoj ambiciji i njezinim rezultatima u modernizaciji našeg hrvatskog društva, ne može se ni primjereno uvažiti i vrednovati “samoupravna baština” kao polazna točka demokratske tranzicije prema suverenoj državi i građanskom društvu u punini njihovih konstitutivnih određenja.

U standardnim politologijskim prikazima geneze, razvoja i karaktera hrvatskoga stranačkog sustava pribjegava se, znano je, istraživački plodnom Lipset-Rokkanovu teorijskom modelu strukturnih rascjepa (i Kircheltovoj modificiranoj verziji). Tako, primjerice, Nenad Zakošek, u važnoj knjizi *Politički sustav Hrvatske* (2002), pokazuje da je “taj model podesan i za analizu hrvatskog društva, koje je po mno-

gim svojim obilježjima slično društvima Srednje Evrope”, ali ujedno upozorava kako je potrebno kategorije tog modela “prilagoditi da bi zahvatile stvarne povijesne rascjepne hrvatskog društva” (str. 86). Rezultat je te prilagodbe uvid da su se “politički sukobi i stranačko natjecanje u Hrvatskoj tijekom devedesetih formirali u skladu s trima rascjepima: centar ↔ periferija, tradicionalizam ↔ modernizam i državna redistribucija ↔ tržište” (str. 88).

Politologijski tip analize očito dakle iziskuje daljnja i obuhvatnija istraživanja i tumačenja karaktera “postsocijalističkih društava” (kako ih naziva Zakošek, premda istodobno govori i o “padu komunizma”) u kojima se događaju takvi teritorijalno-kulturni, ideologijsko-kulturni i socioekonomski rascjepi. A time i nas politologe naprosto obvezuje na istraživačku suradnju sa sociolozima, bez čijih znanstvenih uvida u složeno tkivo postsocijalističkih društava naše političke ekspertize o političkim procesima, akterima i vrednotama nužno ostaju beznadno parcijalne i nepotpune.

U tom duhu i s tom ambicijom koncipiran je naš tematski blok “Postsocijalističko društvo u tranziciji”. Pozvali smo na suradnju izabrane socijalne znanstvenike da na našim stranicama predstave rezultate svojih istraživanja o hrvatskom društvu, njegovoj strukturi, vrijednostima i glavnim procesima. U ovom broju objavljujemo priloge naših istaknutih sociologa Vjerana Katunarića i Duška Sekulića, politologa/sociologa Zorana Malenice i Vlaste Ilišin te sociologa Mladena Lazića (za srpsko postsocijalističko društvo).

S osobitim smo zadovoljstvom i osjećajem pijeteta u tematski blok uključili i tekst velikog sociologa Josipa Županova (1923-2004), člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (1980-2004) i dugogodišnjeg profesora Ekonomskoga fakulteta (1968-1973) i Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (1973-1991). Učinili smo to s uvjerenjem da su njegove knjige o postsocijalističkom hrvatskom društvu dragocjen, upravo nezaobilazan, referentni okvir za razumijevanje našeg sadašnjeg društva, njegovih modernizacijskih potencijala i tradicionalističkih kušnji (*Poslije potopa*, 1995; *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*, 2002). Baš kao što su njegove već klasične knjige bile nezaobilazne radi istraživačkog i kritičkog uvida u karakter hrvatskoga socijalističkog društva (*Samoupravljanje i društvena moć*, 1969, 2. izd.: 1985; *Sociologija i samoupravljanje*, 1977, 2. izd.: 1987; *Marginalije o društvenoj krizi*, 1983). S obzirom na ograničen opseg časopisa odabrali smo tek dva kraća teksta iz knjige *Poslije potopa*, a morali smo odustati od objavljivanja jedne od dviju kapitalnih studija, “Društveno nasljeđe komunizma” i “Tranzicija i politički kapitalizam” (vidi: *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002, pogl. I i II, str. 13-51, 52-75).

Tematski blok koncipirala je i problemski realizirala politologinja/sociologinja Vlasta Ilišin.